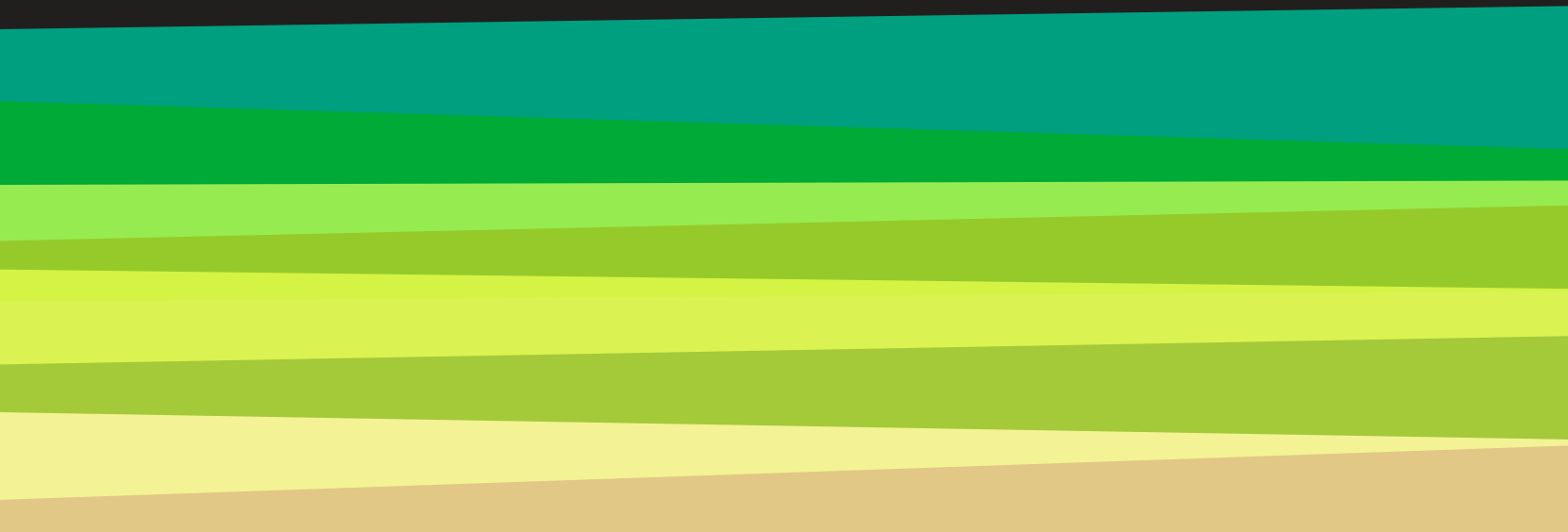

Ακολουθήσέ με
στο ρωμαϊκό ωδείο
της Γόρτυνας

Γόρτυνα, η πρωτεύουσα της ρωμαϊκής Κρήτης

Αναρίθμητοι είναι οι προορισμοί που μπορεί να ακολουθήσει κανείς ανακαλύπτοντας απ' άκρη σε άκρη τα απομεινάρια από το πλούσιο παρελθόν της Κρήτης. Κι αν την ιστορία της που χάνεται στα βάθη των αιώνων σφράγισε ο περίφημος μινωικός πολιτισμός με τα εντυπωσιακά ανάκτορα των βασιλιάδων, εξίσου πολύτιμα είναι όσα έχουν έρθει στο φως από τη μετέπειτα ζωή στο νησί.

Αν θέλετε, λοιπόν, να μάθετε την ιστορία της πόλης που διαδέχθηκε την Κνωσό στη θέση της πρωτεύουσας της Κρήτης για χίλια περίπου χρόνια, δεν έχετε παρά να επισκεφθείτε τον αρχαιολογικό χώρο της Γόρτυνας, τον μεγαλύτερο στην Κρήτη και έναν από τους μεγαλύτερους αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα. Με αφετηρία το Ηράκλειο θα ακολουθήσετε προς νότον τον ίδιο δρόμο που οδηγεί στη Φαιστό και τα Μάταλα. Στη μέση του κάμπου της Μεσαράς, σε μια τεράστια έκταση, απλώνονται τα ερείπια της αρχαίας Γόρτυνας, που η παράδοση θέλει να έχει ιδρυθεί από τον βασιλιά Μίνωα. Για να αντιληφθείτε τα όρια στα οποία έφτασε η πόλη, σκεφθείτε ότι πάνω από τα ερείπιά της έχουν χτιστεί τρία χωριά, οι Άγιοι Δέκα, η Μητρόπολη και ο Αμπελούζος.

Ο εύφορος κάμπος της Μεσαράς ήταν ιδανική προϋπόθεση για την ανοδική πορεία της Γόρτυνας. Δεν ήταν τυχαίο, άλλωστε, που ο πολιτισμός αναπτύχθηκε στην περιοχή αυτή πολύ νωρίς, ήδη από το τέλος της Νεολιθικής εποχής, περίπου το 5.000 π.Χ. Γύρω στο 800/700 π.Χ. η Γόρτυνα πήρε από τη Φαιστό την ηγεμονία της Μεσαράς και εξελίχθηκε σε μία από τις πέντε ισχυρότερες πόλεις στην Κρήτη μαζί με την πρωτεύουσα Κνωσό, τη Λύκτο, την Ελεύθερνα και την Κυδωνία. Στόχος της όμως πάντα ήταν η πρώτη θέση στο νησί, γι' αυτό και οι συγκρούσεις ή ακόμα και οι συμμαχίες της με άλλες πόλεις ήταν συνεχείς.

Στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων (τέλος 4ου αι. π.Χ. – 67 π.Χ.) η Γόρτυνα διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στο νησί. Έγινε επικεφαλής μίας από τις τρεις ενώσεις πό-

Εικ. 1 Το ωδείο της Γόρτυνας.

λεων που είχε δημιουργηθεί πλάι σε αυτές της Κνωσού και της Φαιστού, ενώ με τις επεκτάσεις της κατάφερε να γίνει μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Κρήτης.

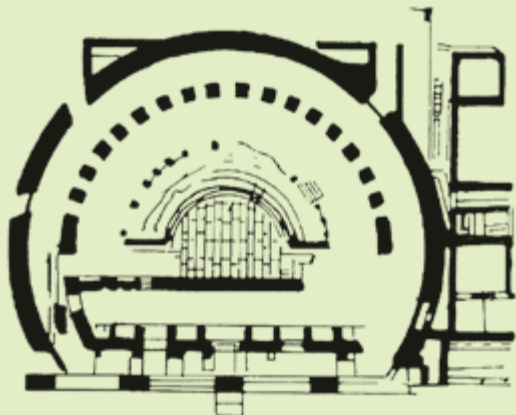
Η σειρά της να κυριαρχήσει στο νησί ήρθε με τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Η στάση που είχε κρατήσει, όταν τον 2ο αι. π.Χ. οι Ρωμαίοι θέλησαν να παρέμβουν στις εσωτερικές υποθέσεις της Κρήτης, την ευνόησε. Οι Ρωμαίοι είχαν βρει στη Γόρτυνα υποστηρικτή των προθέσεών τους. Αντίθετα, η Κνωσός είχε πρωτοστατήσει στην αντίσταση που προέβαλαν οι Κρήτες. Έτσι, όταν η Κρήτη και η Κυρηναική (Βόρεια Αφρική) σχημάτισαν μία από τις ρωμαϊκές επαρχίες, τα διοικητικά διαμερίσματα, δηλαδή, στα οποία διαιρέθηκε το ρωμαϊκό κράτος, η Γόρτυνα ορίστηκε πρωτεύουσά της. Από τότε, και σε όλη τη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων (1ος αι. π.Χ. – 4ος αι. μ.Χ.), βρέθηκε στο απόγειο της ακμής της και έφτασε στη μεγαλύτερή της έκταση.

Οι λαμπρές ημέρες της Γόρτυνας κράτη-

σαν ως και τα πρώτα βυζαντινά χρόνια (4ος – 9ος αι. μ.Χ.). Όμως ένα άδοξο τέλος τις διαδέχθηκε. Το 796 μ.Χ. η πόλη σχεδόν καταστράφηκε από έναν σεισμό, ώσπου τελικά ερήμωσε μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Άραβες το 824 μ.Χ.

Σήμερα μόνο ένα μικρό τμήμα της μεγάλης αρχαίας κρητικής πόλης έχει έρθει στο φως, ικανό όμως για να κατανοήσει ο επισκέπτης τη λαμπρότητα και το μέγεθός της. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν πως στη διάρκεια της ζωής της η Γόρτυνα απέκτησε διαδοχικά τρεις αγορές και δύο υδραγωγεία που υδροδοτούσαν πάνω από σαράντα κρήνες, βρύσες, δηλαδή, για τη συγκέντρωση του νερού, δύο νυμφαία, ένα είδος δεξαμενών, δηλαδή, αλλά και τέσσερα συγκροτήματα λουτρών. Είχε ακόμα τουλάχιστον πέντε χώρους για την παρακολούθηση θεαμάτων: τρία θέατρα, ένα ωδείο, αλλά και ένα αμφιθέατρο. Είχε όμως και στάδιο και ιππόδρομο, αλλά και πολλά ιερά και ναούς, αρχαίους και χριστιανικούς.

Το ωδείο της Γόρτυνας

Εικ. 2 Κάτοψη του ωδείου.

Στον κεντρικό αρχαιολογικό χώρο, εκεί όπου είχε διαμορφωθεί η ελληνική αγορά, βρίσκεται και το ωδείο της Γόρτυνας (εικ. 1). Χτίστηκε, μάλιστα, στο ψηλότερο σημείο της. Δίπλα του περνούσε ο Ληθαίος ποταμός που διέσχισε την πόλη και ταυτίζεται, σύμφωνα με μία άποψη, με το σημερινό ποταμό Μητροπολιανό. Από την απέναντι όχθη του Ληθαίου, στους πρόποδες του λόφου όπου ήταν χτισμένη η κύρια ακρόπολη της Γόρτυνας, το μεγάλο θέατρο της πόλης αντίκριζε το ωδείο.

Το ωδείο οικοδομήθηκε γύρω στο 100 μ.Χ., την εποχή που αυτοκράτορας των Ρωμαίων ήταν ο Τραϊανός. Στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα κτήριο που ανακατασκευάστηκε ύστερα από ένα σεισμό που έπληξε τη Γόρτυνα το 46 μ.Χ. (ή το 66 μ.Χ.) και μετατράπηκε σε ωδείο. Το κτήριο αυτό, που είχε χτιστεί προς το τέλος των ελληνιστικών χρόνων (1ος αι. π.Χ.), ήταν πιθανόν το βουλευτήριο της πόλης. Το ωδείο χρησιμοποιήθηκε ως τον 6ο αι. μ.Χ., με κάποιες αλλαγές που είχαν γίνει στο μεταξύ τον 3ο και τον 4ο αι. μ.Χ., και μετά εγκαταλείφθηκε.

Εικ. 3

Εικ. 4

Εικ. 5

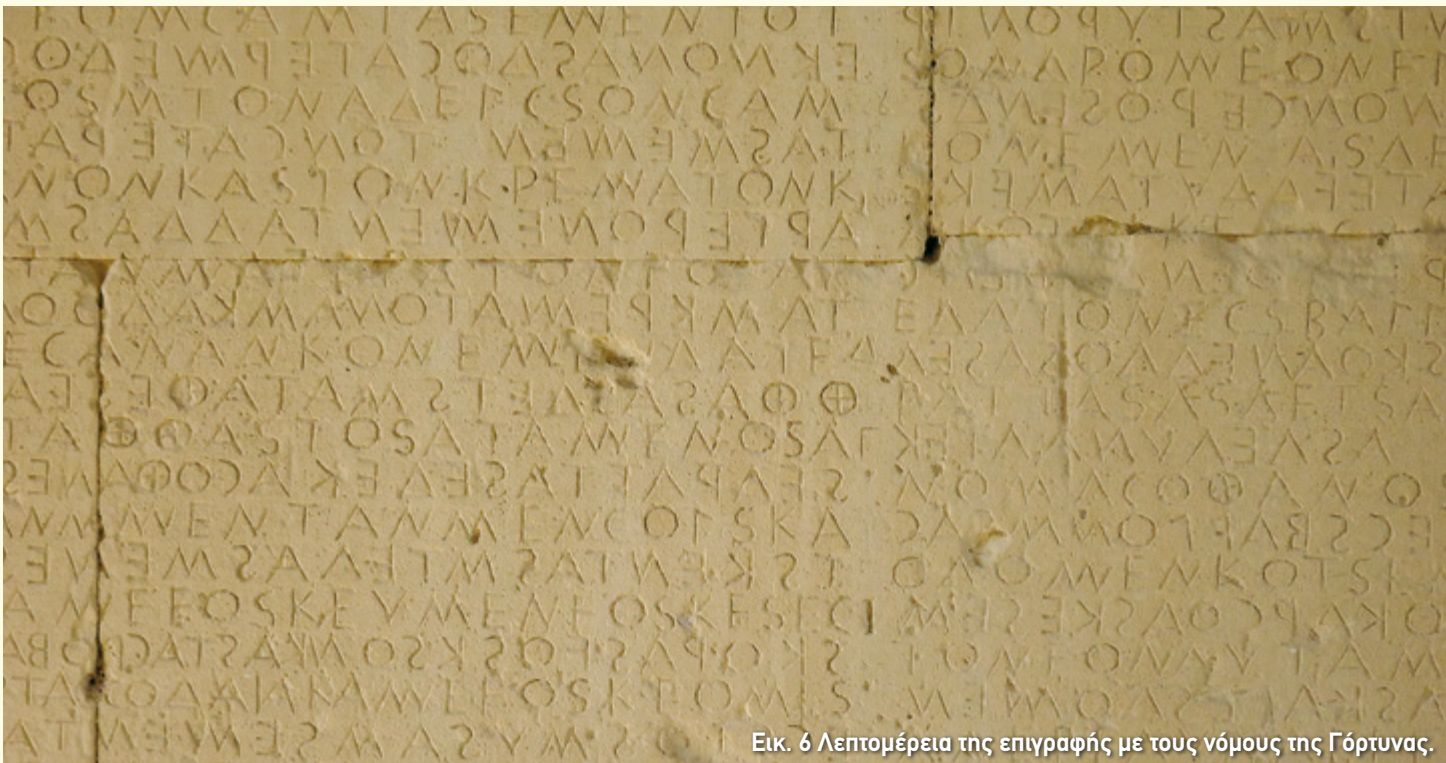
Εικ. 3 Στα δεξιά διακρίνεται ο κυκλικός διάδρομος του ωδείου.
Εικ. 4 Τόξα στήριξης του κοίλου και κλίμακα που οδηγούσε στα εδώλια.
Εικ. 5 Η μία από τις δύο εισόδους του ωδείου.

Στάση 1η: Το κοίλο

Όπως όλα τα ρωμαϊκά θέατρα και ωδεία, το ωδείο της Γόρτυνας χτίστηκε κι αυτό σε επίπεδο έδαφος. Έτσι, το *κοίλο* (εικ. 7) χρειάστηκε να στηριχτεί πάνω σε μία επικλινή βάση. Η βάση ήταν ένας κυκλικός διάδρομος σκεπασμένος με καμάρα. Η μία πλευρά της καμάρας πατούσε πάνω στον τοίχο που περιβάλλει εξωτερικά το κοίλο και φτάνει μέχρι τη *σκηνή*. Η άλλη πάνω στους πεσσούς, κάτι σαν τετράγωνες κολώνες, δηλαδή, φτιαγμένες από τούβλα, που βλέπει κανείς μπροστά από τον τοίχο (εικ. 3).

Ταυτόχρονα, σε κάθε έναν από τους πεσσούς αυτούς ακουμπούσαν αντίστοιχα δεκαοκτώ τόξα, τα οποία ήταν χτισμένα κάτω από την επιφάνεια του κοίλου και στήριζαν τα *εδώλια*. Κατάλοιπά τους θα δείτε κάτω από τα σωζόμενα καθίσματα (εικ. 4). Θα πρέπει, λοιπόν, να φανταστούμε ότι τα εδώλια συνεχίζονταν πάνω από τις σειρές που βλέπουμε σήμερα και ότι κάτω από αυτά σχηματιζόταν στην ουσία μία καμαροσκέπαστη στοά.

Ο καμαροσκέπαστος διάδρομος χρησίμευε ταυτόχρονα για την είσοδο των θεατών στο ωδείο. Αφού έμπαιναν σε αυτόν από δύο εισόδους που είχαν ανοικτεί στον εξωτερικό τοίχο (εικ. 5), στη συνέχεια είχαν δύο επιλογές για να περάσουν στα καθίσματά τους. Η πρώτη ήταν να διασχίσουν τον διάδρομο και να φτάσουν στις *παρόδους*, τους διαδρόμους, δηλαδή, που σχηματίζονται ανάμεσα στο κοίλο και τη σκηνή και οδηγούν στην *ορχήστρα*. Η άλλη επιλογή ήταν να βγουν στο κοίλο ανεβαίνοντας τρεις *κλίμακες*, σκάλες δηλαδή, που συναντούσαν στον διάδρομο (εικ. 4). Μπορεί σήμερα οι σκάλες να είναι ανοικτές, στην αρχαιότητα όμως θα πρέπει να τις φανταστούμε σκεπασμένες με καμάρες, αφού βρίσκονταν κάτω από την επιφάνεια του κοίλου.

Εικ. 6 Λεπτομέρεια της επιγραφής με τους νόμους της Γόρτυνας.

Η «Βασίλισσα των Επιγραφών»

Η γνωριμία μας όμως με το κούλο δεν τελείωσε εδώ. Κάτω από το χτιστό στέγαστρο που καλύπτει μέρος του κυκλικού διαδρόμου κρύβεται ένα αρχαιολογικό εύρημα με ξεχωριστή σημασία (εικ. 1,3). Πάνω σε μεγάλες πέτρινες στήλες (δέλτοι), τοποθετημένες ανάμεσα στις πέτρες του ημικυκλικού τοίχου, είναι γραμμένοι σε δωρική διάλεκτο και σε *βουτροφηδόν* γραφή, δηλαδή σε σειρές που ακολουθούν εναλλάξ κατεύθυνση από τα αριστερά προς τα δεξιά και το αντίθετο, μια σειρά νόμων. Όριζαν τους κανόνες ζωής στη Γόρτυνα τον 5ο αι. π.Χ., αν και κάποιες διατάξεις απηχούν ακόμα παλαιότερους νόμους (εικ. 6). Σήμερα λείπουν μερικοί στίχοι, υπολογίζεται όμως ότι οι νόμοι εκτείνονταν σε 640 περίπου στίχους.

Κι αν αναρωτηθείτε για ποιο λόγο νόμοι παλαιότερης εποχής διακοσμούσαν τον τοίχο ενός νεότερου κτηρίου, υπάρχει κάτι ακόμα πολύ ενδιαφέρον να μάθετε. Οι στήλες με τους νόμους - που ήταν δώδεκα συνολικά, γι' αυτό και η επιγραφή ονομάζεται αλλιώς και «Δωδεκάδελτος» - ήταν αρχικά τοποθετημένες στον τοίχο ενός κυκλικού κτηρίου, πιθανόν ενός εκκλησιαστηρίου του 5ου αι. π.Χ. που χρησίμευε για τη συνάθροιση του λαού. Από άγνωστη αιτία, το κτήριο αυτό καταστράφηκε κάποια στιγμή, κατασκευάστηκε όμως ξανά στο ίδιο σχήμα και μέγεθος, ενσωματώνοντας στον κυκλικό τοίχο του τις στήλες με τους νόμους. Το νεότερο κτήριο δεν ήταν άλλο από το βουλευτήριο, το οποίο αργότερα μετατράπηκε στο ωδείο της Γόρτυνας. Όταν καταστράφηκε και το βουλευτήριο, ο τοί-

χος με τους νόμους ήταν το μόνο που σώθηκε, με αποτέλεσμα στην ανακατασκευή του κτηρίου να αποτελεί τον εξωτερικό κυκλικό τοίχο του ωδείου.

Η σημασία της επιγραφής με τους νόμους της μεγάλης αρχαίας κρητικής πόλης είναι τεράστια, αφού πρόκειται για τον αρχαιότερο ευρωπαϊκό κώδικα νόμων. Είναι, μάλιστα, η μεγαλύτερη σε έκταση ελληνική επιγραφή που έχει βρεθεί, γι' αυτό και έμεινε γνωστή ως «Μεγάλη Επιγραφή» ή «Βασίλισσα των Επιγραφών». Αυτό που εντυπωσιάζει είναι η προοδευτικότητα των νόμων, οι οποίοι θεωρούνται αρκετά εξελιγμένοι για την εποχή που αντικατοπτρίζουν. Προέβλεπαν, μάλιστα, την απονομή της δικαιοσύνης μέσα από μία διεξοδική διαδικασία που απαιτούσε την απόδειξη της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου και δεν επέβαλαν βάρβαρες ποινές.

Ενδεικτικά, μερικά από τα ζητήματα που ρύθμιζαν οι νόμοι της Γόρτυνας είναι η θέση των γυναικών, τα δικαιώματα στην περιουσία στην περίπτωση διαζυγίου ή θανάτου ενός από τους δύο συζύγους, η τύχη των παιδιών που γεννιούνταν είτε μετά από διαζύγιο, στην περίπτωση των μικτών γάμων, δηλαδή γάμων που γίνονταν μεταξύ ελεύθερων και δούλων, ή εκτός γάμου, η διεκδίκηση της κυριότητας των δούλων και οι ευθύνες των ίδιων και του ιδιοκτήτη τους, αλλά και ζητήματα υιοθεσίας και ενηλικίωσης. Ακόμα, αναφέρονταν σε αδικήματα βιασμών, αποπλάνησης και μοιχείας, αλλά και σε θέματα σχετικά με πωλήσεις, υποθηκείσεις και χρέη.

Από τότε μέχρι σήμερα...

Εικ. 7 Άποψη της ορχήστρας και του κοίλου.

Εικ. 8 Η σκηνή.

Στάση 2η: Η ορχήστρα και η σκηνή

Η ορχήστρα του ωδείου (εικ. 7) έχει διάμετρο που φτάνει σχεδόν τα 9 μέτρα και είναι καλυμμένη με λευκές και γαλάζιες μαρμαρίνες πλάκες. Πίσω της βλέπει κανείς σήμερα μόνο ερείπια από τη σκηνή (εικ. 8), όμως αρκετά καλά διατηρημένα για να φανταστεί τη μορφή της. Το ορθογώνιο βάθρο μπροστά ήταν το *λογείο*, ένα πάτωμα, δηλαδή, πάνω στο οποίο εμφανίζονταν οι πρωταγωνιστές των θεαμάτων. Στο βάθος βρισκόταν το κτήριο της σκηνής. Θα πρέπει να το φανταστούμε αρκετά ψηλό, αλλά και πλούσια διακοσμημένο στην πρόσοψή του, την πλευρά, δηλαδή, που έβλεπαν οι θεατές από το κοίλο. Τρία ανοίγματα που βλέπει κανείς στον τοίχο της πρόσοψης ήταν οι είσοδοι, από τις οποίες οι πρωταγωνιστές έμπαιναν στη σκηνή ή έβγαιναν στο λογείο. Μέσα στις τετράγωνες κόγχες που σχηματίζονται αριστερά και δεξιά από κάθε είσοδο τοποθετούσαν αγάλματα, κάποια από τα οποία βρέθηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφών. Πλούσια διακοσμημένος όμως ήταν και ο χώρος πίσω από τη σκηνή. Το δάπεδό του ήταν καλυμμένο με ψηφιδωτό, σήμερα όμως μόνο ένα μέρος έχει σωθεί από αυτό.

Η Γόρτυνα ήταν από τις πρώτες περιοχές της Κρήτης όπου έγιναν αρχαιολογικές ανασκαφές. Ξεκίνησαν το 1884, πριν ακόμα το νησί να απελευθερωθεί από τους Τούρκους (1898), και μάλιστα από ένα τυχαίο γεγονός. Ντόπιοι, που θέλησαν να προμηθευτούν πέτρες για να χτίσουν ένα ελαιοτριβείο στους Άγιους Δέκα, «έπεσαν» απροσδόκπα πάνω στον τοίχο με τους νόμους. Τότε αποκαλύφθηκε ο κύριος όγκος της «Μεγάλης Επιγραφής». Τα πρώτα θραύσματά της όμως είχαν βρεθεί λίγο νωρίτερα, μετά τα μέσα του 19ου αι., από Γάλλους περιηγητές, και αγοράστηκαν από το Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι. Μετά την απελευθέρωση οι ανασκαφές συνεχίστηκαν πιο συστηματικά από Ιταλούς αρχαιολόγους. Ανάμεσα στα μνημεία που αποκαλύφθηκαν μέχρι το 1940 ήταν και το ωδείο. Σήμερα το ωδείο έχει συντηρηθεί και είναι επισκέψιμο, όπως και όλος ο αρχαιολογικός χώρος, ύστερα από τις εργασίες που έγιναν στο διάστημα 2004-2007 για την ανάδειξη και την αποκατάσταση των μνημείων της μεγάλης αρχαίας κρητικής πόλης.

Και κάτι ακόμα...

Η παράδοση θέλει τον Μίνωα όχι μόνο να ίδρυσε τη Γόρτυνα, αλλά και να γεννήθηκε στον τόπο αυτό. Σύμφωνα με το γνωστό μύθο, ο Δίας μεταμορφωμένος σε ταύρο, αφού απήγαγε την Ευρώπη, την έφερε στη Γόρτυνα κι από την ένωσή τους γεννήθηκαν ο βασιλιάς της Κνωσού Μίνωας, ο Ραδάμανθους που βασίλευε στη Φαιστό και ο Σαρπηδόνας.

Ο μύθος αυτός, μάλιστα, απεικονίστηκε σε νομίσματα της πόλης. Άλλη παράδοση πάντως αναφέρει ως ιδρυτή της Γόρτυνας όχι τον Μίνωα, αλλά τον Ραδάμανθου ή ακόμα το γιο του, Γόρτυνα, τον επώνυμο ήρωα της πόλης. Όμως, μια λίγο μεταγενέστερη εκδοχή θέλει ιδρυτή της έναν άλλο Γόρτυνα, αυτή τη φορά από την αρκαδική Γορτυνία.

Βιβλιογραφία

Βασιλάκης, Α. (x.x.), *Γόρτυνα*, Ηράκλειο: Β. Κουβίδης – Β. Μανουράς Ο.Ε.

Ciancio-Rossetto, P. & Pisani-Sartorio, G. (ed.) (1994 - 1996), *Greek and Roman Theatres. At the roots of acted language*, vol. 2, Torino: SEAT.

Sear, F. (2006), *Roman Theatres: An Architectural Study*, Oxford: Oxford University Press.

Πηγές από το διαδίκτυο

Διαδικτυακός τόπος Σωματείου «Διάζωμα»: http://www.diazoma.gr/gr/Page_04-01_AT-037.asp

Διαδικτυακός τόπος Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2355

Άλλες πηγές

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Προέλευση εικόνων

Εικ. 1, 2, 7: Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Εικ. 3-6, 8: Διεύθυνση Μουσείων

Συντονισμός έργου: Μαρία Λαγογιάννη, Δρ Αρχαιολόγος
Σουζάνα Χούλια - Καπελώνη, Αρχαιολόγος
Σχεδιασμός περιεχομένου - γενική επιμέλεια: Έλενα Μπαζίνη, Αρχαιολόγος
Γραφιστική & καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπύλιος Πίστας, Γραφίστας
Κείμενα: Μαρία Αγγελάκου, Αρχαιολόγος
Ηλεκτρονική επεξεργασία: Ειρήνη Σταυριανού, Γραφίστας
Παιδαγωγική επιμέλεια: Χρύσα Αθιανού, Εκπαιδευτικός
Διορθώσεις κειμένων: Βιολέττα Ζεύκη, Αρχαιολόγος - Μεταφράστρια

ISBN: 978-960-386-225-3

©2015 Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Το έργο «Σχεδιασμός και παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη της σημασίας του θεάτρου στην αρχαιότητα και σήμερα» (κωδικός MIS 339817) υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση" και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.